

Любомир ХАХУЛА

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник відділу

«Центр дослідження українсько-польських відносин»

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>

e-mail: l.khakhula@gmail.com

УКРАЇНА–ПОЛЬЩА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПІСЛЯ 2019 РОКУ*

Розглянуто особливості українсько-польських відносин у сфері історичної пам'яті та міжнаціональної комеморативної комунікації. Особливу увагу звернено на історичну політику України та Польщі після зміни українського політичного ландшафту у 2019 р. Простежено практики медіапрезентації спільної українсько-польської культурної спадщини.

Політику щодо історії в Україні та Польщі реалізовували в межах східноєвропейської моделі з вираженою тенденцією до використання історії в політичних цілях. Обрання Президентом України Володимира Зеленського та прихід до влади партії «Слуга народу» зародили в польських та українських аналітиків сподівання на зміну тактик у польсько-українських відносинах у сфері історичної пам'яті. Декларативні заяви Президента України про пошуки нових моделей взаємовідносин лунали на тлі невирішених проблем – зруйнованих українських місць національної пам'яті в Польщі та заборони польській стороні проводити ексгумаційні пошуки на території України. Столітня річниця українсько-польського військово-політичного союзу 1920 р. та дискусії щодо міжнаціонального протистояння в роки Другої світової війни продемонстрували низьку заангажованість українського політичного класу історичною політикою.

Українську та польську національні політики пам'яті у 2019–2021 рр. продовжували реалізовувати і у сфері відновлення спільної культурної спадщини. Суспільно-політична ситуація в Польщі та її зовнішня політика щодо України доводили відсутність серед польської політичної та інтелектуальної еліти ресентиментів за втраченими східними землями. Формування національної ідентичності навколо спільної історії відбувалося через державну підтримку культурно-просвітницьких продуктів, як, наприклад, візуального проєкту «Загублені кордони. Слідами II Речі Посполитої», що був частиною тогочасної польської культурної дипломатії та політики пам'яті.

* Статтю написано на основі доповіді «Ukraina–Polska: wspólne/odmienne węzły pamięci historycznej przed i po 2019 roku», виголошеної 8 квітня 2021 р. на науковому вебінарі Закладу дослідження історії та пам'яті Східної Європи Інституту політичних студій Польської академії наук.

Ключові слова: Україна, Польща, історична політика, культурна спадщина, медіа-презентація минулого, культурно-освітній проєкт.

Складовою сучасних національних політик пам'яті є історико-просвітницька діяльність, покликана зміцнювати культурні ідентичності та консолідувати суспільство навколо ідеологічно-політичних засад. Республіка Польща, де від 2015 р. при владі перебуває консервативна партія «Право і справедливість», демонструє особливу прихильність концепції активної політики пам'яті в контексті реалізації міжнародної політики, комунікації з ближніми і дальніми сусідами. В лютому 2018 р. маршалок Сенату Республіки Польща Станіслав Карчевський (Stanisław Karczewski) у зверненні до поляків, які проживали поза національними кордонами Польщі, закликав Полонію «відстоювати історичну правду» та протистояти фальшуванню історії, особливо подій періоду Другої світової війни. Звернення С. Карчевського, зумовлене новелізацією (внесенням поправок) Закону про Інститут національної пам'яті, засвідчило тверді наміри польської консервативної політичної еліти пропагувати польське бачення історії ХХ ст. (напр., протидію появі таких формулювань, як «польські концентраційні табори») та гуртувати польський народ навколо трьох маркерів – мови, культури, історії¹.

У другому десятилітті ХХІ ст. і український, і польський суспільно-культурні простори були сильно наповнені коломоративним змістом та відповідними публічними ритуалами. 2014 р. у вступі до книжки-лексикону «Вузли пам'яті незалежної Польщі», яка стала результатом дослідницького проєкту, реалізованого Музеєм історії Польщі та Фундацією «Вузли пам'яті», знаний польський публіцист, громадський діяч Здзіслав Найдер (Zdzisław Najder) зазначив: «Вузол є тим, що поєднує. Поєднує нитки і цілі мережі асоціацій, особистих спогадів і уявлень почерпнутих у процесі пізнання. Пов'язує набуті знання з особистим досвідом. Пов'язує нас з іншими, які мають схожі асоціації і схожі знання. Пов'язує наш приватний світ з великим світом історії. Пов'язує сучасність з минулим, живих із померлими. Вузли національної пам'яті поєднують індивідуумів і родини в народ – у цю велику спільноту, посталу з землі та пам'яті, із життєвого досвіду та уявлень»². Ґрунтуючись на концепції «місць пам'яті» П'єра Нори (Pierre Nora), автори лексикону запровадили до наукового обігу поняття «вузла пам'яті» як «карти почуттів щодо минулого порядку». З-поміж майже 400 гасел велика частина географічно, політично, культурно, історично стосувалася сучасної України (напр., Житомир, Львів, Київ, Дрогобич, українці, Галицький Сейм та ін.)*.

Схожим терміном користувався польський історик Анджей Новак (Andrzej Nowak) у серії публічних лекцій «Вузли польської пам'яті», організованих в межах

¹ Apel marszałka Senatu Stanisława Karczewskiego do Polonii. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LROqlkvOCm8&list=PLZqj9WiZAFFeb4mdnyMAUPrNYcCVPVSoL&index=8> (дата звернення: 13.06.2021).

² Węzły pamięci niepodległej Polski / red.: Z. Najder, A. Machcewicz i in. Kraków; Warszawa: SIW Znak, 2014. S. 7.

* Разом з тим у лексиконі відсутнє гасло «Оссолінеум» – важливе місце пам'яті для польського та українського народів.

проекту «Минуле і перспектива – нова історична політика». Проект польського Товариства «Солідарні 2010» передбачав цикл лекцій, названих «Свобода», «Відвага», «Унія», «Братня суперечка»³. Хоча вже класичний польський лексикон «Modi memorandi» не містить гасла «вузли пам'яті» як теоретичного концепту, воно є важливим з огляду на близькість до концепції П. Нори та сильний емоційний посыл як складову історичної пам'яті.

З історичної та культурної перспектив подібними вузлами пов'язані українці та поляки, а в останні десятиліття вони стали об'єктами історичної політики. Тому метою пропонованої статті є аналіз українсько-польських відносин у сфері історичної політики після 2019 р. та новітніх форм презентації спільної українсько-польської культурної спадщини.

Історичні політики сучасних України та Польщі залишаються частиною світової тенденції інтерпретації історії в політичних цілях із певним тиском на істориків, а також підпадають під характеристики східноєвропейської моделі політики щодо історії⁴. Ще на початку 1990-х років Україна та Польща, подібно до інших пострадянських держав, отримали право здійснювати власну історичну політику. Ріст популярності та авторитету історичних досліджень, поява міжнародних фахових дискусійних майданчиків свідчили про політичну волю еліт відновлювати історичну пам'ять в європейських ціннісних координатах⁵. Тоді ж розвинуто національні наративи, засновані на етноцентричних версіях історії. З плином часу почала виявлятися взаємозаперечність польського/українського наративів (дискусії щодо Цвинтаря Орлят, волинської трагедії 1943 р.). Конфліктність української та польської політик пам'яті особливо посилювалася після 2015 р. й була виражена руйнуванням українських місць пам'яті у Польщі та заборону на польські ексгумаційні роботи в Україні.

Зміна українського політичного істеблішменту влітку 2019 р. у багатьох аналітиків зародила, своєю чергою, сподівання на зміну тактик у польсько-українських відносинах у сфері історичної пам'яті. Шостий закордонний візит Володимира Зеленського (першими державами, які відвідав новообраний Президент України, були Бельгія, Франція, Німеччина, Канада, Туреччина) до Польщі 31 серпня – 1 вересня 2019 р. та його участь в урочистостях з приводу 80-ї річниці від початку Другої світової війни увінчалися підписанням декларації намірів про налагодження історичного діалогу між Києвом і Варшавою, ліквідацію мораторію на пошуково-ексгумаційні роботи (запроваджені у квітні 2017 р.) та впорядкування українських місць пам'яті в Польщі. У Варшаві В. Зеленський оголосив про перезавантаження Двосторонньої робочої групи з вирішення історичних питань під патронатом Президентів України та Республіки Польща: «Я готовий розблокувати отримання дозволів на проведення пошукових робіт в Україні, а польська сторона опоряджає

³ Andrzej Nowak. Węzły polskiej pamięci – Wolność. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=O1HtQkA0o2I> (дата звернення: 10.02.2021).

⁴ Степаненко В. Историк Георгий Касьянов: Украинский институт национальной памяти должен быть ликвидирован. URL: <https://kp.ua/politics/681142-ystoryk-heorhyi-kasianov-ukraynskyi-ynstytut-natsyonalnoi-pamiaty-dolzhen-byt-lykvydyrovan#comments> (дата звернення: 02.12.2020).

⁵ Ziolkowski M. Projekt: Ukraina. Wrocław: KEW, 2008. S. 11.

українські місця пам'яті в Польщі. Запропонував Президенту Дуді спорудити на кордоні України та Польщі спільний меморіал примирення»⁶. Оптимістичні заяви українського лідера про те, що в українців і поляків немає таких питань, які б неможливо було вирішити через діалог, дещо конкретизував Президент Польщі Анджей Дуда (Andrzej Duda), заявивши про необхідність нормалізації відносин у сфері історичної пам'яті: «Дорога до цього є такою, щоб кожна людина, яка загинула, яку вбили, була вшанована, отримала своє ім'я та прізвище на табличці, щоб мала надмогильний пам'ятник»⁷. Для поляків надзвичайно важливим залишалось питання ексгумаційних робіт: «Це вшанування найближчих. Це питання того, щоб людина знала, де своєму діду, прадіду чи батьку запалити свічку, схилити голову й помолитися. Щоб мати своє місце пам'яті»⁸.

У 2020 р. частина українських і польських наукових та політичних еліт пропагувала тезу про необхідність належного відзначення столітньої річниці українсько-польського військово-політичного союзу 1920 р., історичної події, яка б змогла узгодити частину українських та польських історичних наративів. У мас-медіа і соціальних мережах поширювалися ідеї проведення спільного українсько-польського військового маршу в Києві на Хрещатику. Проте офіційна українська влада делегувала лише урядовця, який разом з Надзвичайним і Повноважним послом Польщі в Україні Бартошем Ціхоцьким (Bartosz Cichocki) поклав квіти до меморіальної дошки Симонові Петлюрі. На думку варшавського аналітика Лукаша Адамського (Łukasz Adamski), незважаючи на низку наукових заходів, криза українсько-польських відносин мала структурне підґрунтя і не так залежала від конкретної особи Президента (довгий час поляки вважали, що українсько-польський конфлікт пам'яті спричинений позицією й діями Президента України Петра Порошенка): «У Варшаві помітили також, що президент Зеленський та його найближчі соратники самі не займаються відносинами із Польщею, а поручають завдання урядовцям, які відповідали за це також в часи правління попереднього президента і обтяжені багажем нагромаджених тоді емоцій»⁹.

Водночас в Україні щоразу частіше лунали голоси про неможливість існування історії поза політикою, а «історія в тій частині, яка суттєво впливає на сучасні відносини, є надто серйозною справою, щоб довіряти її виключно історикам»¹⁰. Польський досвід функціонування Інституту національної пам'яті

⁶ Україна та Польща домовились оновити й перезавантажити двосторонню робочу групу з вирішення проблемних історичних питань – Володимир Зеленський. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-ta-polsha-domovilis-onoviti-j-perezavantazhiti-dvos-57029> (дата звернення: 12.04.2021).

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Адамський Л. Польща та Україна в спіралі розчарувань. *Нова Польща*. 2020. 21 жовтня. URL: https://novapolshcha.pl/article/polsha-ta-ukrayina-v-spirali-rozcharuvan/?fbclid=IwAR3i4RD64sEwxkGXeEETZqKQzUJel_bmTTwGv2dscaSSa3G9OctHz8mFm4 (дата звернення: 1.11.2020).

¹⁰ Курносів А. ЄжиҐедройць і президенти. Минулий час у значенні майбутнього. URL: <https://site.ua/anatoliy.kurnosov/31684-eji-gedroyts-i-prezidenti-minuliy-chas-u-znachenni-maybutnogo>

з 2 500 співробітниками та 18 регіональними філіями для українських істориків також залишався взірцем¹¹. У жовтні 2020 р. візит Президента Польщі А. Дуди до України увінчався підписанням спільного звернення президентів обох країн, де мали місце й історичні ноти¹².

Іншим історичним викликом для українсько-польських відносин було трактування періоду Другої світової війни, який став одним з легітимізаційних міфів сучасної України. Після проголошення незалежності у 1991 р. ідеологічна спадщина Радянського Союзу й надалі сильно впливала на суспільні настрої великої частини українців. Наприклад, сконструйований у брежнєвський період міф «Великої вітчизняної війни» в дещо гуманізованій формі згодом інтегрували в новий український наратив війни. Тут засуджували радянське керівництво й командування та акцентували на досвіді звичайних людей. Польська дослідниця Анна Вольф-Повенська (Anna Wolff-Powęska) писала: «Ніде так не виявилися суперечки й напруга між індивідуальним пам'ятанням та офіційною інсценізацією пам'яті на користь режиму, як у колишніх республіках Радянського Союзу, які в 1990-х роках здобули державний суверенітет. В особливій ситуації перебувала Україна, друга з огляду на важливість радянська республіка, яка була важливим театром воєнних дій і заплатила велику ціну втрат, що налічували до 6 млн осіб. Ніде в Європі не триває зараз така сильна конкуренція між пам'яттю про гітлерівські звірства та спогадами про сталінську жорстокість, як у вільній від 1991 р. Україні. Лише сьогодні виявилися умови для спільної і/чи різнорідної роботи над пам'яттю про війну»¹³.

Вразливість поляків до минулого, виражена внутрішніми історичними дискусіями (трагедія в Єдвабне, участь польського антикомуністичного підпілля у вбивствах мирного населення в Литві, Білорусі, Україні та ін.), спробами прийняття свого хвалебного і не надто минулого, знайшла вияв і в польсько-українських історичних дискусіях, зокрема щодо Волині. Директор Студіуму Східної Європи Варшавського університету та голова Польсько-українського форуму партнерства при МЗС Польщі Ян Маліцький (Jan Malicki) вважав, що причини загострення українсько-польських відносин у сфері історичної пам'яті полягали не в антиукраїнськості

nogo/?fbclid=IwAR1pwra3eRI9iJfQXrghnv_2-28f7JtlOnZv79cT9t8DPCGROWOja4eHvQ (дата звернення: 8.11.2020).

¹¹ Хоча в публічному українському просторі можна натрапити на характеристики польського ІНП як «пропагандистської махіни, яка перетворила поляків на шалених націоналістів»: див: Іван Патриляк: «Або Україна існуватиме як український проект, або не існуватиме взагалі». URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104998-ivan-patrilak-dekan-istoricnogo-fakultetu-knu-im-sevcenka.html?fbclid=IwAR0cYpKuqJ_jSzIUvpmPPhp5jqRNWYo3glPNwegDeYin5fHorEqB26qKNXY (дата звернення: 17.04.2021).

¹² Andruszczenko P. Prezydent Duda na Ukrainie. Zbliżenie w obliczu pandemii. Gazeta Wyborcza. URL: <https://wyborcza.pl/7,75399,26391325,prezydent-duda-na-ukrainie-zblizenie-w-obliczu-pandemii.html> (дата звернення: 15.05.2021).

¹³ Wolff-Powęska A. Zwycięzcy i zwyciężeni. II wojna światowa w pamięci zbiorowej narodów. *Przegląd Zachodni*. 2005. R. LXI. Nr 2. S. 16.

польського консервативного уряду, а в тому, що «волинський злочин залишається останньою нез'ясованою і невіршеною справою»¹⁴.

Литовський історик Егідіус Александравічюс (Egidijus Aleksandravicius) зазначав, що належність до європейського культурного й політичного кола серед іншого виражається й готовністю народів та їхніх лідерів до визнання своїх історичних провин. На його думку, Європа ціннісна розпочинається там, де існує інтелектуальна й моральна відвага визнати минулі помилки. Натомість категоричне заперечення своїх проступків і перекидання відповідальності на сусідів свідчить про перебування в позаєвропейському ціннісному просторі¹⁵. Тому для польських інтелектуальних еліт «готовність до однозначного засудження таких злочинів, як волинська різня, є фундаментом європейської політичної культури і мірилом морального рівня народів»¹⁶.

Найбільш видимою частиною спільної українсько-польської історії було культурне надбання, виражене поняттям «спільна спадщина». Багата культурна спадщина, яку Польща, Україна, Білорусь, Росія відносили до свого національного надбання, стала результатом багатосотлітнього співіснування народів у Речі Посполитій, Австро-Угорщині, міжвоєнній Польщі. Саме тоді постали такі місця пам'яті, як архітектурні об'єкти, твори мистецтва, архіви, бібліотеки, кладовища. У справах спільної культури найчастіше дискусії викликало питання власності. Польські аналітики Войцех Кононьчук (Wojciech Konończuk) та Пйотр Косєвський (Piotr Kosiewski) не ототожнювали цих двох явищ, вважаючи, що «власність народів чітко визначена кордонами, міжнародним правом та договорами, тому й не підлягає сумніву. А спільна спадщина пов'язана зі значенням таких об'єктів і надбань для історії, культури й духовного розвитку конкретного народу»¹⁷. Для польських дослідників та громадських діячів важливою підставою належного піклування про пам'ятки спільної спадщини мало б бути усвідомлення українцями, білорусами, литовцями й самими поляками, що вони всі є спадкоємцями Речі Посполитої. Адже багато історіографічних і політичних міфів заперечують належність до спільного добра: «Якщо поглянути на спільну спадщину ширше, то чому тоді Україна й Білорусь не можуть розглядати замок Вавель чи резиденцію Ягеллонів як частину своєї спадщини? Для цього в обох країнах має визріти розуміння, що спадщина, яка постала в багатонаціональній державі, не є надбанням тільки одного народу»¹⁸.

¹⁴ Malicki J. Що робити...? Про польсько-українські відносини нашого часу. *Czasopismo ZNiO*. 2020. Т. 31. С. 235.

¹⁵ Donskis L., Venclova T. *Poszukiwanie optymizmu w epoce pesymizmu*. Wrocław; Wojnowice: KEW, 2015. С. 52.

¹⁶ Dr Łukasz Adamski: Zbrodnia Wołyńska a relacje polsko-ukraińskie. Anatomia problemu. URL: <https://kresy24.pl/dr-lukasz-adamski-zbrodnia-wolynska-a-relacje-polsko-ukrainskie-anatomia-problemu/> (дата звернення: 29.06.2021).

¹⁷ Кононьчук В., Косєвський П. Наше й не наше. Що таке спільна спадщина і як її берегти. *Нова Польща*. 2020. 12 жовтня. URL: https://novapolshcha.pl/article/nashe-i-ne-nashe-sho-take-spilna-spadshina-i-yak-yiyi-beregti/?fbclid=IwAR3I58XZwrj5QazEBDJrSb9-jYt2HeL-JjAB-_0solKV1SEjobjtwatXc8 (дата звернення: 18.05.2021).

¹⁸ Кононьчук В., Косєвський П. Наше й не наше...

Подібна інтерпретація актуалізує суспільні виклики, як, наприклад, наявність польської матеріальної та духовної спадщини в українському Львові: «Львів і досі має проблеми зі своїм польським минулим. Хоч воно й беззаперечне, історична польськість міста визнається неохоче й прикривається наративом про колишню мультикультурність. Цей наратив застосовується до всієї історії Львова. Наприклад, пам'ятник львівським професорам, розстріляним німцями на Вулицьких пагорбах 1941 р. – львівським, а не польським. Можна безпечно розповідати про історію Львова й водночас замовчувати те, що більшість часу поляки були тут культурно-політично домінантним прошарком. Тож ідея мультикультуралізму призводить до своєрідної деетнізації історії та применшення польського внеску в культурно-мистецький розвиток Львова»¹⁹.

У перші десятиліття ХХІ ст. суспільно-політична ситуація в Польщі, а також її східна політика давала змогу стверджувати про відсутність серед польської політичної та інтелектуальної еліти ресентиментів за втраченими східними землями та бажання зберегти статус-кво після 1989 р.²⁰ На думку Я. Маліцького, коли «поляк із сентиментом та емоціями говорить про Львів, це не означає, що він прагне зміни кордонів, а свідчить лише про те, що без Львова неможливо говорити про польську історію, ані про історію польської науки та культури»²¹.

Польська культурна політика спрямована й на збереження архітектурної чи мистецької спадщини. У 1993–2014 рр. за сприяння польських інституцій – Центру в справах польської культурної спадщини за кордоном (Краків) та Центру збереження польської спадщини за кордоном (Варшава) – відновлено понад 150 сакральних та світських пам'яток у 57 українських містах²². Польські офіційні дані свідчать про те, що «в Білорусі відремонтували близько 20 % історичних будівель. В Україні майже 60 % пам'яток архітектури національного значення перебувають у поганому стані, а 10 % – у трагічному. Упродовж останніх 12 років із польського бюджету виділено майже 100 млн злотих (тобто близько 23 млн доларів) на реставрацію пам'яток в Україні та Білорусі»²³.

Акцептація національної спадщини за кордоном виявлялася й у фінансовій підтримці культурно-просвітницьких продуктів. У 2020 р. в межах конкурсу «Публічна дипломатія – новий вимір», співфінансованого Міністерством закордонних справ РП, товариство «Спільнота польська» («Wspólnota Polska») реалізувало проєкт «Загублені кордони. Слідами II Речі Посполитої» («Zaginione granice. Śladami II Rzeczypospolitej»). У 12 коротких відеороліках репортери Томаш Гживачевський (Tomasz Grzywaczewski) та Кая Гживачевська (Kaja Grzywaczewska) розповідали про історико-культурні регіони, що до 1939 р. перебували в кордонах міжвоєнної Польщі – Кашуби, Великопольща, Сілезія і Заолзя, Бещади, Гуцульщина, Волинь, Полісся, Литва, Мазури та ін.

¹⁹ Кононьчук В., Косєвський П. Наше й не наше...

²⁰ Kowal P., Kowalska D. W Europie kończy się pewna epoka. *Czas dobrej zmiany. Jak rodzi się rewolucja*. Warszawa: Melanż, 2018. S. 238–239.

²¹ Malicki J. Що робити...? S. 227.

²² Petrus J. Ocalić od zapomnienia. Stowarzyszenie «Wspólnota Polska» na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą. Kraków, 2020. S. 26–43.

²³ Кононьчук В., Косєвський П. Наше й не наше...

Туристично-краєзнавчі розповіді про минуле згаданих територій переважно не виражали історичних чи політичних інтерпретацій. У фільмі «Бещади» йшлося про українців, виселених зі своїх сіл у 1944–1951 рр. та розкиданих по всій Україні, у «Гуцульщині» – про гірські висоти, зокрема гору Піп Іван, де відновлювали обсерваторію «Білий слон», яка «поєднує наші народи». У сюжеті «Три ріки» розповідали про містечка, розташовані вздовж річок Черемош, Збруч, Дністер – лінії довоєнного польсько-румунського кордону, з наголосом на тому, що через міст у Кутах у 1939 р. Польщу покидав уряд на чолі з президентом Ігнацієм Мосціцьким (Ignacy Mościcki). Про місця і символи (прикордонні стовпи, бункери, застави Корпусу охорони пограниччя) йшлося в сюжеті «Полісся».

Більше історичних інтерпретацій містив ролик «Волинь», де автор-оповідач Т. Гживачевський рефлексував над трагедією польсько-українського протистояння на Волині в роки Другої світової війни, ретранслюючи польські тези про «анти-польські погроми як результат стратегії ОУН і УПА, спрямованої на очищення цих земель від поляків». Водночас поширеної серед українських істориків тези про соціально-економічний характер трагедії не було згадано, а представлено лише спогади очевидців про гармонійні відносини між поляками, українцями, чехами, росіянами до приходу «бандерівців» і влаштованої ними різанини. Автор висловив жаль щодо вибіркості сучасної української пам'яті, в якій «немає місця трагедії польських мешканців довоєнної Волині»²⁴.

Окремо наголосимо на особливостях польської інтерпретації волинської трагедії 1943 р., яка є складовою політики пам'яті сучасної Польщі. У період Польської Народної Республіки тема волинської трагедії перебувала під табу і залишалася частиною родинного переказу та пам'яті. В перше десятиліття демократичної Польщі проблемою Волині почали займатися професійні історики, а до вшанування пам'яті жертв протистояння долучилися земляцькі «кресові» товариства. Саме останні змогли лобіювати перед тодішньою польською владою вшанування жертв Волині на національному і міжнародному рівнях. У липні 2003 р. відбулися спільні українсько-польські молебні у с. Павлівка (Порицьк) на Волині. Із вуст президентів Л. Кучми та А. Квасневського прозвучали слова «Вибачаємо і просимо вибачення». Проте в наступні десятиліття проблема Волині не зникла із суспільно-політичного простору Польщі, а кількість польських жертв бездоказово прирівнювали до 500 тис. осіб. У цей самий час в польських ЗМІ та окремих публіцистичних працях панівною стала тенденція до одностороннього звинувачення ОУН–УПА та їхніх лідерів у масових вбивствах поляків на Волині та в Галичині (які називали «антипольською акцією», «етнічною чисткою», «геноцидом»). Відтак із приходом до влади консервативної партії «Право і справедливість» тема Волині отримала політичне забарвлення, її стали використовувати під час внутрішньої політичної боротьби та зовнішньополітичної діяльності. Відомі заяви польських політиків про те, що «з Бандерою Україна не ввійде до Європи». На жаль, Україна не змогла ефективно відповідати на такі польські акції.

²⁴ Загублені кордони. Волинь. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mBsmKiVua6Y> (дата звернення: 12.04.2021).

Повертаючись до ролика «Волинь», зауважимо: його контрастом є те, що в останній частині оповідач наголосив на потребі діалогу в сучасних українсько-польських відносинах. Згадано, зокрема, символізм постаті князя Костянтина Острозького (іменем якого названа Литовсько-польсько-українська бригада імені Великого гетьмана Костянтина Острозького), досвід українсько-польського військово-політичного союзу 1920 р. (Союз Пілсудського-Петлюри), діяльність міжвоєнного волинського воеводи Генрика Юзефського. Останні твердження співмірні з позицією значної частини сучасних українських істориків, інтелектуалів, публіцистів, які наголошують на потребі побудови українсько-польських відносин довкола позитивних сторінок історії зі скрупульозним та об'єктивним дослідженням її трагічних епізодів.

Кожен відеосюжет містив нотатку про те, що «публікація виражає погляди лише автора і не може бути ототожнена з позицією МЗС Республіки Польща». Тож проєкт «Загублені кордони» – авторське бачення Томаша і Каї Гживачевських – трактовано як частину польського суспільного дискурсу. Сам же Томаш Гживачевський – знаний у Польщі журналіст, автор репортажів про збройні конфлікти на Донбасі, в турецькому Курдистані та Нагірному Карабасі, лауреат творчої стипендії Міністра культури та національної спадщини РП в номінації «Література». Результатом стипендії стала книга «Стертий кордон. Слідами II Речі Посполитої», опублікована 2020 р. у відомому польському видавництві «Чорне». Книга анотована як результат «репортерської подорожі вздовж кордонів II Речі Посполитої – від Кашуб, через Великопольщу, Сілезію, Бещади до Східних Кресів, Мазур і Помор'я»²⁵. Додамо, що YouTube-проєкт «Загублені кордони» мав дві інтернет-сторінки – польськомовну²⁶ та версію з українською, російською, англійською, білоруською мовами²⁷. Це свідчило про місію проєкту як частини сучасної польської культурної дипломатії, а також політики пам'яті.

Отже, інформаційна ера принесла нову форму конфліктів – війн пам'яті. У польсько-українських відносинах конкуренція пам'ятей почалась ще в 1990-х роках – та на початку 2000-х (наприклад, дискусії щодо «Цвинтаря Орлят» у Львові). Після 2014 р. та руйнації українських місць пам'яті у Польщі розпочалося відкрите протистояння, українська сторона видала заборону на проведення ексгумаційно-пошукових робіт. Ймовірно й те, що українсько-польський конфлікт щодо інтерпретації історії ХХ ст. – частина гібридної війни, інспірованої Російською Федерацією, тому Україна мусить вдосконалювати технології популяризації українського бачення історії, сприяти підготовці науково-популярних видань з історії України та поширенню їх серед поляків (наприклад, підготовка польськомовної історії України в популярному форматі). Українська культурна дипломатія, яка лише зараз активно розвивається, спрямована на вироблення та послідовну реалізацію інформаційно-комунікативної стратегії, яка б передбачала налагодження українсько-польських відносин та покращення образу українців серед поляків.

²⁵ Tomasz Grzywaczewski. Twórczość. URL: <https://www.tomaszgrzywaczewski.pl/book-inner> (дата звернення: 14.04.2021).

²⁶ Granice II RP. Fotograficzna podróż granicami II Rzeczypospolitej. URL: <https://www.granice2rp.pl/> (дата звернення: 13.06.2021).

²⁷ Кордони II РП. Фотографічна подорож кордонами Другої Речі Посполитої. URL: <https://uk.borders2rp.com/> (дата звернення: 13.06.2021).

У цьому контексті щоразу популярнішим стає український історичний наратив, зокрема про ті сторінки спільної історії, які мають позитивний сучасний відгос (спільні союзи, культурна спадщина, історія).

REFERENCES

Adamskyi, L. (2020). Polshcha ta Ukraina v spirali rozcharuvan. *Nova Polshcha*. Retrieved from https://novapolshcha.pl/article/polsha-ta-ukrayina-v-spirali-rozcharuvan/?fbclid=IwAR3i4RD64sEwxkGXeEETZqQkQzUJeI_bmTTwGv2dscaSSa3G9Oo-tHz8mFm4 [in Ukrainian].

Andruszczenko, P. (2020). Prezydent Duda na Ukrainie. Zblizenie w obliczu pandemii. *Gazeta Wyborcza*. Retrieved from <https://wyborcza.pl/7,75399,26391325,prezydent-duda-na-ukrainie-zblizenie-w-obliczu-pandemii.html> [in Polish].

Andrzej Nowak. Węzły polskiej pamięci – Wolność (2016). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=O1HtQkA0o2I> [in Polish].

Apel marszałka Senatu Stanisława Karczewskiego do Polonii (2018). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=LROqIkvOCm8&list=PLZqj9WiZAFFeb4m dnyMAUPrNYcCVPVSoL&index=8> [in Polish].

Donskis, L., & Venclova, T. (2020). *Poszukiwanie optymizmu w epoce pesymizmu*. Wrocław–Wojnowice: KEW [in Polish].

Dr Łukasz Adamski: Zbrodnia Wołyńska a relacje polsko-ukraińskie. Anatomia problemu (2021). Retrieved from <https://kresy24.pl/dr-lukasz-adamski-zbrodnia-wolyn-ska-a-relacje-polsko-ukrainskie-anatomia-problemu/> [in Polish].

Granice II RP. Fotograficzna podróż granicami II Rzeczypospolitej (2021). Retrieved from <https://www.granice2rp.pl/> [in Polish].

Ivan Patryliak: «Abo Ukrayina isnuvatyme yak ukrayinskyi projekt, abo ne isnuvatyme vzhali» (2020). Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104998-ivan-patrilak-dekan-istoricnogo-fakultetu-knu-im-sevcenka.html?fbclid=IwAR0cYpKuqJ_jSzIUvpmPPhp5jqRNWYo3glPNwegDeYin5fHorEqB26qKNXY [in Ukrainian].

Kononchuk, V., & Kosievskyi, P. (2020, Zhovten 12). Nashe i ne nashe. Shcho take spilna spadshchyna i yak yii berehty. *Nova Polshcha*. Retrieved from https://novapolshcha.pl/article/nashe-i-ne-nashe-sho-take-spilna-spadshina-i-yak-yiyi-beregti/?fbclid=IwAR3i58XZwrj5QazEBDJrSb9-jYt2HeL-JjAB-_0solKV1SEjobtjwatXc8 [in Ukrainian].

Kordony II RP. Fotohraficzna podorozh kordonamy Druhoyi Rechi Pospolytoii (2021). Retrieved from <https://uk.borders2rp.com/> [in Ukrainian].

Kowal, P., & Kowalska, D. (2018). W Europie kończy się pewna epoka. In *Czas dobrej zmiany. Jak rodzi się rewolucja* (pp. 225–247). Warsaw: Melanż [in Polish].

Kurnosov, A. (2020). Yezhy Gedroyts i prezydenty. Mynulyi chas u znachenni maibutnioho. Retrieved from https://site.ua/anatoliy.kurnosov/31684-eji-gedroyts-i-prezidenti-minuliy-chas-u-znachenni-maybutnogo/?fbclid=IwAR1pwra3eRI9iJFQXrghnv_2-28f7JtOnZv79cT9t8DPCGROWOja4eHvQ [in Ukrainian].

Malicki, J. (2020). Shcho robyty...? Pro polsko-ukraiński vidnosyny nashoho chasu. *Czasopismo ZNiO*, 31, 225–242 [in Ukrainian].

Najder, Z., Machcewicz, A. et al. (Eds.). (2014). *Węzły pamięci niepodległej Polski*. Kraków; Warsaw: SIW Znak [in Polish].

Petrus, J. (2020). *Ocalić od zapomnienia. Stowarzyszenie «Wspólnota Polska» na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą*. Kraków [in Polish].

Stepanenko, V. (2020). Istorik Georgii Kasianov: Ukrainskii institut natsionalnoi pamiaty dolzhen byt likvidirovan. Retrieved from <https://kp.ua/politics/681142-ystoryk-heorhyi-kasianov-ukraynyskyi-ynstytut-natsyonalnoi-pamiaty-dolzhen-byt-lykvydyrovan#comments> [in Russian].

Tomasz Grzywaczewski. Twórczość. (2021). Retrieved from <https://www.tomaszgrzywaczewski.pl/book-inner> [in Polish].

Ukraina ta Polshcha domovylys onovyty i perezavantazhyty dvostoronniu robochu hrupu z vyrishennia problemnykh istorychnykh pytan – Volodymyr Zelenskyi. (2019). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-ta-polsha-domovilis-onoviti-j-perezavantazhiti-dvos-57029> [in Ukrainian].

Wolff-Powęska, A. (2005). Zwycięzcy i zwyciężeni. II wojna światowa w pamięci zbiorowej narodów. *Przegląd Zachodni*, R. LXI, 2, 3–40 [in Polish].

Zahubleni kordony. Volyn. (2020). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=mBsmKiVua6Y> [in Polish].

Ziółkowski, M. (2008). *Projekt: Ukraina*. Wrocław: KEW [in Polish].

Liubomyr KHAKHULA

PhD (Historical Sciences)

Senior Researcher

Department «Center for Ukrainian-Polish Relations Research»

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>

e-mail: l.khakhula@gmail.com

UKRAINE–POLAND: CHALLENGES AND PROSPECTS OF HISTORICAL POLICY AFTER 2019

The article deals with the specifics of the Ukrainian-Polish relations in the field of historical memory and interethnic commemorative communication. Special attention is given to the historical policies of Ukraine and Poland after changes in the Ukrainian political landscape in 2019. The practices of media presentation of the common Ukrainian-Polish cultural heritage are shown.

History policies in Ukraine and Poland have been implemented within the framework of the Eastern European model with a pronounced tendency to remain part of the global trend of interpreting history for political purposes. The election of Volodymyr Zelenskyi as the President of Ukraine and the coming to power the «Sluha Narodu» party have raised hopes among Polish and Ukrainian analysts for a change in tactics in Polish-Ukrainian relations in the field of historical memory. The declarative statements of the President of Ukraine regarding the search for new models of relations were heard against the background of unresolved problems – the destroyed Ukrainian places of national memory in Poland and

the Polish side's ban on conducting exhumation searches on the territory of Ukraine. The centenary of the Ukrainian-Polish military-political union in 1920 and the discussions on interethnic confrontation during World War II demonstrated the low involvement of the Ukrainian political class in the historical policies domain.

Ukrainian and Polish national policies of memory in 2019–2021 continued to be implemented in the field of a revival of common cultural heritage. The socio-political situation in Poland and its foreign policy towards Ukraine proved the lack of resentment among the Polish political and intellectual elite for the lost eastern territories. The formation of national identity around the common history took place through the state support of cultural and educational products, such as the visual project «Lost Borders. In the Footsteps of the Second Polish Republic», which was a part of Polish cultural diplomacy and the politics of memory.

Keywords: Ukraine, Poland, politics of history, cultural heritage, media-presentation of the past, cultural and educational project.